

UOT 94(479.24); UOT 32:93/94

SƏBUHİ QULİYEV

*Bakı Dövlət Universiteti, Avropa və Amerika ölkələrinin
yeni və müasir tarixi kafedrasının doktorantı
quluyevsebuhi67@gmail.com*

MƏRKƏZİ ASİYA ÖLKƏLƏRİNİN 44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİNƏ REAKSİYASI

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/113/180-183>

Mərkəzi Asiya ölkələri müharibəyə əsasən ehtiyatlı və balanslı yanaşdılar. Qazaxıstan və Qırğızıstan KTMT öhdəliklərinə görə rəsmi neytral mövqe saxladılar. Türkmənistan tam neytrallıq nümayiş etdirərək yalnız sabitlik çağırışları etdi. Özbəkistan isə balanslı şəkildə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipini ön plana çıxardı. Bütün ölkələr münaqişənin diplomatik yolla həll olunmasını dəstəklədilər. 10 noyabr razılaşmasından sonra isə Azərbaycanla münasibətlərini daha da genişləndirməyə yönəldilər.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qarabağ, Cənubi Qafqaz, Türk Şurası, Bışkek.

Giriş. 2020-ci ilin payızında Cənubi Qafqaz sanki yenidən oyandı. Uzun illərdir dondurulmuş, bəzən alovlanıb yenidən səssizə dönən Qarabağ konflikti bu dəfə Azərbaycan üçün qətiyyətli dönüş nöqtəsinə çevrilmişdi. 27 sentyabr səhəri başlayan Vətən müharibəsi təkcə regionun deyil, Avrasiyanın geniş siyasi məkanının diqqətini özünə çəkdi. Azərbaycanın döyüş meydanındakı irəliləyişi, beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyi və işğalda olan torpaqlarının azad olunması uğrunda apardığı mübarizə Mərkəzi Asiyanın dövlətləri tərəfindən də ciddi müşahidə olunurdu. Bu dövlətlər üçün Qarabağ məsələsi sadəcə Cənubi Qafqazda baş verən müharibə deyildi, bu, həm də onların tarixi köklərindən, etnik qardaşlıq bağlarından, türk kimliyindən və geosiyasi balansdan doğan bir məsələ idi.

Müharibə başlayanda Mərkəzi Asiyada ilk və ən səmimi reaksiya Özbəkistandan gəldi. Hələ 1989-1992 Qarabağ hadisələri zamanı belə Özbəkistan mətbuatı Azərbaycanın tərəfində dayanırdı. Son illərdə siyasi açılış dövrünü yaşayan Özbəkistan Ş.M.Mirziyoyevin rəhbərliyi altında türk dünyası ilə əlaqələri prioritet etmiş, Türk Şurasına yeni nəfəs gətirmişdir. Buna görə də Qarabağda ədalətin bərpası Özbəkistanda doğma bir proses kimi qəbul olunurdu. Müharibənin ilk həftələrindən Özbəkistan XİN-nin açıqlamasında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə açıq dəstək ifadə edildi [9]. Açıq, cəsarətli və qardaşcasına dəstək 2020-ci ilin oktyabrının ilk həftəsində Özbəkistan XİN tərəfindən bəyan edildi. “Özbəkistan beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir. Bu, Mərkəzi Asiyada ən açıq və ən kəskin dəstək idi. Mirziyoyev və İlham Əliyev arasında telefon danışığı 6 oktyabr tarixində baş tutdu. Mirziyoyevin “Azərbaycanın sabitliyi türk dünyası üçün vacibdir” deməsi regionda çox ciddi siyasi mesaj idi. Müharibədən sonra isə Füzuli-Şuşa yolunun tikintisinə dəstək, Şuşada Özbəkistan məktəbinin açılması, sənaye və enerji layihələri həyata keçirildi [10].

Qazaxıstanın mövqeyi isə daha mürəkkəb və geosiyasi cəhətdən ölçülüb-biçilmiş idi. Qazaxıstan böyük Avrasiya məkanında daim balans qoruyan dövlət kimi tanınır. Rusiya ilə güclü sərhəd əlaqələri, KTMT üzvlüyü, həmçinin Çinin bölgədə artan rolu Astananın açıq şəkildə heç bir regional müharibədə tərəf tutmamasını şərtləndirirdi. Buna baxmayaraq, Qazaxıstan heç zaman Ermənistanın mövqeyində dayanmadı. Müharibənin ilk günlərində Qazaxıstan XİN “münaqişənin beynəlxalq hüquq çərçivəsində həllinə sadıqlıq” haqqında rəsmi bəyanat verir və dolayısı ilə Azərbaycanın mövqeyinə uyğun mesaj ötürürdü. Qazax mətbuatı isə Azərbaycanın döyüş meydanındakı uğurlarını və Ermənistan ordusunun ard-arda geri çəkilməsini faktlarla işıqlandırır. Qazaxıstan Türk Şurasında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən sənədlərə imza ataraq müharibənin siyasi nəticələrində Bakının yanında dayanan əsas ölkələrdən biri oldu. Müharibədən sonra Qazaxıstan Zəngilanda müasir məktəb inşa etdi, Azərbaycanın azad olunmuş bölgələri ilə işgüzar missiyalar təşkil etdi. Bu əməkdaşlıq göstərdi ki, Qazaxıstan müharibə zamanı açıq danışmasa da, müharibədən sonrakı dövrdə Azərbaycanın yanında dayanan əsas türk dövlətlərindən birinə çevrilmişdi [6]. Müharibənin ilk gü-

nündə Astananın susqunluğu (27–30 sentyabr). 27 sentyabrda döyüşlər başlayanda Qazaxıstan XİN-i dərhal reaksiya vermədi. Bunun iki səbəbi vardı:

1. Ermənistanla birlikdə eyni hərbi alyans – KTMT-nin üzvü idilər.
2. Rusiyanın Qafqazdakı siyasətinə zidd addım atmaq istəmirdilər.

Lakin Qazaxıstan cəmiyyəti açıq şəkildə Azərbaycanı dəstəkləyirdi. “Facebook”, “Instagram”, “Vkontakte” üzərində Qazax ictimaiyyəti ‘Qarabağ Azərbaycandır’ hashtagları ilə paylaşımlar edirdi. 5 oktyabr 2020-ci ildə ilk rəsmi mövqe nümayiş olundu. Qazaxıstan XİN sözçüsü Aybek Smadiyarov 5 oktyabr bəyanatında deyirdi: “Qazaxıstan beynəlxalq hüququ, xüsusilə BMT Təhlükəsizlik Şurasının Qarabağla bağlı qətnamələrini əsas tutur və tərəfləri atəşi dayandırmağa çağırır”. Bu, əslində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə dolayı dəstək idi, çünki həmin qətnamələr Ermənistan qoşunlarının Azərbaycan torpaqlarından çıxarılmasını tələb edirdi [7].

Türk Şurasının açıq dəstəyi. Türk Şurasında açıq mövqe nümayiş olunaraq Türk Şurası (indiki TDT) 3 oktyabr və 6 oktyabr bəyanatları ilə Azərbaycanın suverenliyini, ərazi bütövlüyünü, haqlı mübarizəsini dəstəklədiyini açıqladı. Qazaxıstan bu bəyanatlara imza atdı. Bu, Qazaxıstanın faktiki siyasi dəstəyi idi. N.Nazarbayevin Qarabağa dair mövqeyi hələ 1992-ci ildə Almatıda keçirilmiş sammitdə ilk dəfə “münaqişə Azərbaycan ərazisində gedir” fikri olmuşdur. 2013-cü ildə Bakıda olduqda isə o, “Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir” demişdi. Müharibədən sonra böyük yaxınlaşma özünü göstərdi. 2021–2022-ci illərdə Qazaxıstan Qarabağda Şuşa məktəbi layihəsinə, Zəngilan “ağıllı kənd” proqramına, Orta Dəhlizin genişləndirilməsinə qoşuldu [8, 12].

Türkmənistan və Qırğızıstanda Vətən müharibəsinə reaksiya. Türkmənistanın davranışı digər Mərkəzi Asiya ölkələrindən tamamilə fərqli idi. Türkmənistanın dövlət siyasətinin əsasında yerləşən “mütləq bitərəflik” doktrinası bu ölkənin heç bir münaqişədə tərəf tutmamasını zəruri edir. Buna görə də Qarabağ müharibəsi zamanı Aşqabad yalnız “sülh və sabitlik” çağırışları ilə çıxış edirdi. Türkmənistanın bu neytrallığının arxasında həm regional balans, həm də öz daxili təhlükəsizlik siyasəti dayanırdı. Lakin maraqlı olan budur ki, müharibə bitdikdən sonra Türkmənistan Azərbaycanla münasibətlərini xeyli fəallaşdırdı. Xəzərin enerji resursları ilə bağlı “Dostluq” yatağı üzrə əldə olunan razılaşma illərlə davam edən anlaşılmazlıqları aradan qaldırdı. Türkmənistan Prezidenti S.Berdiməhəmmədovun Azərbaycana ardıcıl səfərləri, Azərbaycan-Türkmənistan-Türkiyə üçtərəfli enerji əməkdaşlığı formatının yaranması göstərirdi ki, Türkmənistan müharibə vaxtı susan, amma müharibədən sonra açılan engin bir səhifə ilə Azərbaycanın yanında yer alan ölkəyə çevrildi. “Daimi Neytrallıq” siyasəti 1995-ci ildə BMT tərəfindən tanınmış Daimi Neytral Dövlət kimi Türkmənistanın hərbi münaqişələrə münasibəti həmişə eyni olmuşdur, yəni tərəf tutmamaq və sülh çağırmaq. 44 günlük müharibədə də belə oldu. Rəsmi mövqe 28–29 sentyabr tarixində özünü göstərdi. Türkmənistan XİN “Siyasi-diplomatik həll yeganə çıxış yoludur” – deyərə açıqlama yaydı. Müharibədən sonra yaxınlaşma özünü göstərdi. Belə ki, 2021-də “Dostluq” yatağının birgə işlənməsi razılaşdırıldı. 2022-ci ildə Xəzəryanı sammitdə Türkmənistan açıq şəkildə Azərbaycanla strateji tərəfdaşlıq yüksəlmiş, 2023–2024-ci illərdə isə Orta Dəhliz və enerji marşrutları üzrə əməkdaşlıq genişlənmişdir [12, 320-322].

Qırğızıstanda isə Qarabağ müharibəsi elə bir dövrə təsadüf etdi ki, ölkə daxili siyasi gərginliyin içində idi. 2020-ci ilin oktyabrında keçirilən parlament seçkiləri ölkədə böyük kütləvi etirazlara səbəb oldu, paytaxt Bişkekdə dövlət binaları zəbt edildi, prezident istefa verdi və bir neçə gün ərzində hakimiyyət tamamilə dəyişdi. Bu səbəbdən Qırğızıstanın müharibəyə reaksiyası çox zəif, lakin müsbət tonlu oldu. Qırğızıstan XİN yalnız atəşkəs və danışıqlar çağırışı etdi və Azərbaycana qarşı negativ açıqlama vermədi. Müharibədən sonra Qırğızıstan-Azərbaycan münasibətləri xüsusilə Orta Dəhliz layihəsi çərçivəsində genişləndi. Bu, müharibədən sonrakı dövrdə türk dövlətlərinin iqtisadi birliyinin daha da gücləndiyini nümayiş etdirdi. 30 sentyabr tarixində Qırğızıstan XİN “Atəşi dayandırmağa çağırırıq” məzmununda çağırış səsləndirdi. Müharibə gedərkən Qırğızıstanda 7 oktyabr 2020-də dövlət çevrilişi, prezidentin istefası, küçə toqquşmaları yaşanırdı. Bu səbəbdən ölkənin xarici siyasəti iflic vəziyyətdə idi. Buna baxmayaraq, Qırğız insanların sosial şəbəkələrində “Azərbaycan haqlıdır”, “Qarabağ türk torpağıdır” kimi paylaşımlar çox idi. Həmçinin Qırğızıstan Türk Şurasının Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən bəyanatına imza atmışdır. Bu, rəsmi səviyyədə dolayı dəstək idi [1, 32-34].

Tacikistan isə regionda ən ehtiyatlı mövqə tutan ölkələrdən biri oldu. Tacikistanın Ermənistanla uzun illərdir davam edən hərbi-texniki əməkdaşlığı, KTMT çərçivəsində ortaq fəaliyyəti və Ermənistanın Tacikistana silah satışı fonunda Düşənbə siyasi balansını qorumağı seçdi. Tacikistanın sərhəd boyunca təhlükəsizliyi, Əfqanıstan riskləri və Rusiyanın bölgədə dominant təsiri ona müharibə zamanı daha çox susmağa vadar edirdi. Buna baxmayaraq, Tacikistan Ermənistanı dəstəkləmədi, bunun əvəzinə yalnız “sülh və dialoq” çağırışları ilə çıxış etdi. Müharibədən sonra isə Düşənbə-Bakı əlaqələri genişlənməyə başladı, iqtisadi əməkdaşlıq və humanitar layihələr daha aktiv mərhələyə keçdi. Tacikistanın ilk reaksiyası 28–29 sentyabr tarixlərində XİN səviyyəsində oldu. “Dərhal atəşkəs” çağırışı edildi. Tacikistan Prezident Administrasiyası isə “Azərbaycanın sabitliyi region üçün vacibdir” -deyə açıqlama verdi [5].

Müharibə dövründə və ondan sonra Türk Dövlətləri Təşkilatı bütün türk dünyasını birləşdirən siyasi mərkəzə çevrildi. 2020-ci ilin oktyabrında təşkilatın qəbul etdiyi bəyanat Azərbaycanın ərəzi bütövlüyünə tam dəstəyi ifadə etmişdi. Bu, təkcə diplomatik sənəd deyildi, bu, türk coğrafiyasının Qarabağ məsələsində siyasi birliyinin manifestinə çevrildi. Müharibədən sonra təşkilatın Türk Dövlətləri Təşkilatına çevrilməsi, Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması, Zəngəzur dəhlizinin türk dünyası üçün strateji prioritetə çevrilməsi Mərkəzi Asiya ölkələrinin Azərbaycanla münasibətlərini yeni dövrə daşdı [12, 220].

Nəticə. Beləliklə, 44 günlük Vətən müharibəsi Mərkəzi Asiya coğrafiyasında yalnız siyasi reaksiyalar deyil, həm də türk dövlətləri arasında emosional, tarixi və geosiyasi bağların güclənməsi ilə nəticələndi. Özbəkistanın açıq qardaş dəstəyi, Qazaxıstanın balanslı, amma Azərbaycana yaxın mövqeyi, Türkmənistanın susqun, amma sonradan fəallaşan münasibəti, Qırğızıstanın siyasi qarışıqlıq fonunda müsbət tonu və Tacikistanın ehtiyatlı diplomatik dili Mərkəzi Asiyanın bütövlükdə Azərbaycanla münasibətlərinin gələcək istiqamətini müəyyən etdi. Bu gün Qarabağ yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün türk dünyası üçün birlik və güc rəmzinə çevrilib və Mərkəzi Asiya ölkələrinin reaksiyaları bu rəmzin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. AIR Center. 44 Günlük Qarabağ müharibəsi: mülahizə və nəticələr. Bakı, 2021, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İnstitutu. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: tarixi və hüquqi aspektlər. Bakı, 2020, 128s.
3. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İnstitutu. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi üzrə yenilənmiş analitik hesabat. Bakı, 2021, 136 s.
4. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. Joint Statement by the President of Azerbaijan, Prime Minister of Armenia and President of Russia, 10 noyabr 2020, 8 s. – <https://mfa.gov.az/en/news/no40620-statement-by-the-president-of-the-republic-of-azerbaijan-the-prime-minister-of-the-republic-of-armenia-and-the-president-of-the-russian-federation-enru> [Müraciət tarixi: 13.09.2025].
5. Agkaya, Onur. Conflict Areas in the Caucasus and Central Asia. Lexington / Bloomsbury, 2024. 468 s. - <https://www.bloomsbury.com/us/conflict-areas-in-the-caucasus-and-central-asia-9781793651273/> [Müraciət tarixi: 25.12.2025].
6. Kazakhstan, Ministry of Foreign Affairs. Statement over the escalation of the Armenian-Azerbaijani conflict, 27 sentyabr 2020, 2 s. - <https://en.apa.az/nagorno-garabagh/Kazakhstan%27s-MFA-issues-statement-over-escalation-of-the-Armenian-Azerbaijani-conflict-331316> [Müraciət tarixi: 05.10.2025].
7. Kazakhstan, Ministry of Foreign Affairs. Statement on negotiations on the Peace Agreement between Azerbaijan and Armenia, 2020, 3 s. - https://www.kt.kz/eng/international_affair/statement_of_the_ministry_of_foreign_affairs_of_1377975465.html [Müraciət tarixi: 07.10.2025].
8. Türk Şurası (Türkdilli Dövlətlər Təşkilatı). 2020 Qarabağ Müharibəsi ilə bağlı mövqeyi // “Diplomatiya Aləmi” jurnalı, № 56, 2020, 12 s.

9. Uzbekistan, Ministry of Foreign Affairs. Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, 28 sentyabr 2020, 2 s. - <https://yuz.uz/en/news/statement-of-the-ministry-of-foreign-affairs-of-the-republic-of-uzbekistan> [Müraciət tarixi: 01.10.2025].
10. Uzbekistan, Ministry of Foreign Affairs. Uzbekistan urges Azerbaijan and Armenia to end hostilities and start diplomatic relations to settle the conflict, 28 sentyabr 2020, 3 s. - <https://kun.uz/en/news/2020/09/28/uzbekistan-urges-azerbaijan-and-armenia-to-end-hostilities-start-diplomatic-relations-to-settle-the-conflict> [Müraciət tarixi: 03.10.2025].
11. Uzbekistan, Ministry of Foreign Affairs. Uzbekistan calls on Azerbaijan and Armenia to end hostilities as soon as possible, 27 sentyabr 2020, 2 s. - <https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistan-calls-on-azerbaijan-and-armenia-to-end-hostilities-as-soon-as-possible-and-start-diplomatic-negotiations/> [Müraciət tarixi: 07.11.2025].
12. Ələkbərli, Əzizağa. Azərbaycanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə elmi əlaqələri (1920-1991). Bakı, AMEA Tarix və Etnologiya İnstitutu, 2023, 408 s.

САБУХИ ГУЛИЕВ

*Докторант кафедры современной и новейшей истории
европейских и американских стран Бакинского государственного университета.*

РЕАКЦИЯ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НА 44-ДНЕВНУЮ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНУ

Страны Центральной Азии в целом подошли к войне осторожно и сбалансированно. Казахстан и Кыргызстан сохраняли официальную нейтральную позицию в связи со своими обязательствами перед ОДКБ. Туркменистан продемонстрировал полный нейтралитет и лишь призвал к стабильности. Узбекистан, с другой стороны, сбалансированно выдвинул на первый план принцип территориальной целостности Азербайджана. Все страны поддержали дипломатическое решение конфликта. После соглашения от 10 ноября они сосредоточились на дальнейшем расширении своих отношений с Азербайджаном.

Ключевые слова: Азербайджан, Карабах, Южный Кавказ, Тюркский совет, Бишкек.

SABUHI GULIYEV

*Doctoral student at the Department of Modern and Contemporary History
of European and American Countries, Baku State University*

THE REACTION OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES TO THE 44-DAY PATRIOTIC WAR

The Central Asian countries generally approached the war cautiously and balanced. Kazakhstan and Kyrgyzstan maintained an official neutral position due to their CSTO obligations. Turkmenistan demonstrated complete neutrality and only called for stability. Uzbekistan, on the other hand, balancedly brought to the fore the principle of Azerbaijan's territorial integrity. All countries supported a diplomatic solution to the conflict. After the November 10 agreement, they focused on further expanding their relations with Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, South Caucasus, Turkic Council, Bishkek.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 20 fevral 2026-cı il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 21 may 2026-cı il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Hüseyn Hüseynli, t.e.d. İsmayıl Məmmədov.